

رابطه مسئولیت پذیری و سبک زندگی اسلامی

The relationship of responsibility and Islamic lifestyle

Navid Khakbazan

Master of General Psychology
 Research Institute of Imam Khomeini,
 Ghom, Iran

نوید خاکبازان

کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی

موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی(ره)

چکیده

Abstract

The purpose of this study was to investigate the relationship between the Islamic lifestyle and responsibility in Qom Seminary. The statistical population of the study was among 30 students in Qom, 30 subjects were selected by convenience sampling, and the Kaviani lifestyle and QI inventory questionnaire (CPI) was administered to them. This research was analyzed by a correlation method. The results of the research show that there is a positive and significant relationship between responsibility and the lifestyle of the students at the level of $p < 0.05$.

این پژوهش با هدف بررسی رابطه سبک زندگی اسلامی با مسئولیت‌پذیری در طلاق حوزه علمیه قم انجام شد. جامعه آماری از میان طلاب ساکن قم، ۳۰ نفر به صورت نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و پرسش‌نامه سبک زندگی اسلامی کاویانی و مقیاس مسئولیت‌پذیری پرسشنامه روان‌شناختی کالیفرنیا (CPI) بر روی آنان اجرا شد. این پژوهش با روش همبستگی مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین مسئولیت‌پذیری و سبک زندگی اسلامی طلاب در سطح $p < 0.05$ رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

کلید واژه: سبک زندگی اسلامی، مسئولیت‌پذیری، خدام‌محوری، هدف محوری و اعتدال در امور.

Keyword: Islamic lifestyle, accountability, adherence, goal orientation and moderation in affairs

مقدمه

اصطلاح سبک زندگی^۱ در روانشناسی ابتدا توسط آفرید آدلر^۲ مطرح شد. آدلر در مورد سبک زندگی تعابیر فراوانی دارد که یکی از آن‌ها بدین صورت است: «سبک زندگی طرح و دریافتی

¹ Life Style

²Alfred Adler

اجمالی است از جهان، فرایند در حال گذار و راه است؛ راه یکتا و فردی زندگی و دستیابی به هدف؛ خلاقیتی است حاصل از کنار آمدن با محیط و محدودیت‌های آن»(دادستان، ۱۳۷۶، ص ۳۰۸).

وی در نوشته‌های مختلف خود اصطلاحات شخصیت^۱، فردیت^۲ و خویشتن را معادل با سبک زندگی به کار برد و ابراز کرد که سبک زندگی توسط فرد خلق می‌شود(شولتز، ترجمه یوسف کریمی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۴۹).

سبک زندگی را نیز می‌توان به مجموعه‌ای از رفتارها تعبیر کرد که فرد آن‌ها را به کار می‌گیرد تا نه فقط نیازهای جاری او را برآورند بلکه روایت خاصی را که وی برای هویت شخصی خود برگزیده است در برابر دیگران مجسم سازد(رحمت آبادی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۲۳۶).

برخی دیگر اصطلاح سبک زندگی را نظریه نسبتاً شایعی دانسته‌اند که بیشتر اوقات برای اشاره به روش زندگی مردم به کار می‌رود و بازتاب دامنه کامل ارزش‌های اجتماعی، طرز بخورد و فعالیت‌هast و ترکیبی از الگوهای رفتاری و عادت فردی در سراسر زندگی است که در طی آن فرایندهای اجتماعی شدن بوجود آمده است(حلم سرشت و همکاران، ۱۳۷۷، ص ۶۱).

در مورد اصطلاح سبک زندگی در متون دینی نامی از این واژه به کار نرفته است، اما با بررسی فراوان در لابلای ادبیات دینی می‌توان «سیره» را معادل سبک زندگی در نظر گرفت؛ چنانچه مطهری اینگونه سیره را تبیین می‌نماید:

«سیر یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن؛ سیره یعنی نوع راه رفتن. سیره بر وزن فعله است و فعله در زبان عربی دلالت می‌کند بر نوع. مثلاً جلسه یعنی سبک و نوع نشستن، و این نکته دقیقی است. سیر یعنی رفتن، رفتار، ولی سیره یعنی نوع و سبک رفتار»(مطهری، ۱۳۶۸، ص ۴۷ و ۴۸).

صبحای بزدی در تبیین پسوند اسلامی سبک زندگی می‌گوید: «وقتی عبارت سبک زندگی اسلامی را به کار می‌بریم، دیگر معنای خالص روان‌شناسانه آن ملاحظه نیست. بحث خالص روان‌شناسختی، جامعه‌شناسختی و سیاسی، بحثی صرفاً علمی است که با دین ارتباطی ندارد. واژه «اسلامی» چنین القا می‌کند که در موصوف این تعبیر - سبک زندگی - عاملی ملاحظه است

^۱ Personality

^۲ Individuality

که بر اساس اسلام و غیر اسلام تفاوت می‌کند؛ اگر اسلامی باشد، به دلیل اسلامی بودنش شکلی خاص دارد و اگر غیراسلامی باشد، به خاطر غیر اسلامی بودنش شکل دیگری خواهد داشت. پس باید شاخص‌های معینی باشد که اسلامی را از غیراسلامی متمایز سازد. پس تنها بحث روان‌شناسانه نمی‌تواند متكفل بررسی سبک زندگی اسلامی باشد؛ برای این‌که مباحث توصیفی روان‌شناسختی بحث‌هایی عام است و اسلام و غیر اسلام در آن تفاوت چندانی ایجاد نمی‌کنند، و اگر هم تأثیری داشته باشند، بالعرض است. بنابراین پسوند «اسلامی» نشان‌گر آن است که باید معنا و جهتی لحاظ شود که بتواند اسلامی یا غیراسلامی باشد(مصطفی‌یزدی، محمد تقی، ۱۳۹۱/۸/۲۸). با این نگاه به سبک زندگی است که مجاذ خواهیم بود رابطه سبک زندگی اسلامی و هر یک از مؤلفه‌های آن را با مسئولیت‌پذیری^۱ بسنجیم. این پژوهش با این هدف انجام شده است.

احساس مسئولیت عبارت است از قابلیت پذیرش، پاسخ‌گویی و به عهده گرفتن کاری که از کسی درخواست می‌شود و فرد حق دارد آن را پذیرد یا نپذیرد (طباطبایی، شهاب الدین و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۲۵). مسئولیت‌پذیری، از ویژگی‌های اصیل انسان است، که رشد و تکامل فرد و جامعه انسانی در گرو آن است. بدین صورت که انسان برای فردانهای پیش‌روی خود، رشد، پیشرفت و کمالی را ترسیم می‌کند و برای دست‌یابی به قله‌های آن کمال، مسئولیت‌هایی می‌پذیرد(مطهری، ۱۳۸۲، ص ۱۳۷) و از این رو پیوسته پیامبر اعظم(ص) و اهل‌بیت گرامی‌اش راه هدایت بشر را در پذیرش مسئولیت و تکلیف نسبت به خدا (حر عاملی، ۱۴۰۹، ص ۵۳)، خود و دیگران(پاینده، ۱۳۸۲، ص ۶۱۲)^۲ می‌دانند.

جامعه زنده و متحرک، نسبت به امور اجتماعی خود، حساس و نگران است و فرو رفتن در لایک بی‌تفاوتوی‌های‌ارضی، ص ۱۴۱۴، ۷۰^۳) را مردابِ مرگباری پیش روی خود

¹ responsibility

۲. قال رسول الله(ص): «كَلَّم راعٍ وَ كَلَّم مسْئُولٍ عَنْ رَعْيِهِ؛ پَيَامِرُ اكْرَم (ص) مَى فَرمَى: هَمَّى شَمَا نَسْبَتْ بِهِ يَكْدِيْغَرْ وَظِيفَهُ وَ مَسْئُولِيَّتِ دَارِيد»

۳ سخن حضرت علی(ع) با چنین جامعه‌ای چنین است: قال علی(ع): «يَا أَشْبَابَ الرِّجَالِ وَ لَآ رِجَالٌ خَلُومُ الْأَطْقَالِ وَ غَفُولُ رَبَّاتِ الْحِجَالِ لَوْدِدَتْ أَنَّى لَمْ أَرْكُمْ وَ لَمْ أَغْرِفْ كُمْ مَغْرِفَةً وَ اللَّهُ جَرَّتْ نَادِمًا وَ أَعْتَبَتْ سَدِيمًا قَاتَلَكُمُ اللَّهُ لَقَدْ مَلَأَتْنَمْ قَلْبِي قَبَحًا وَ شَحَّتْمُ صَلَّرِي غَيْظًا وَ جَرَّعْتْنُونِي نَعْبَ الْهَمَّامَ تَقْنَاسًا وَ أَفْسَدَتْمُ عَلَى رَأْيِي بِالْعِصْيَانِ وَ الْخِذْلَانِ؛ اِي مرد نمایان نامرد! اِي کودک صفتان بی خرد که عقل‌های شما به عروسان پرده نشین شبات داردا چقدر دوست داشتم که شما را هرگز نمی‌دیدم

می داند(کلینی، ۱۴۰۷ق، ص ۱۶۵)^۱ و هرگز از مسئولیت‌پذیری در اجتماع گریزان نیست(موسوی خمینی، ۱۳۸۶، ب، ص ۳۹۷). از این‌رو فرضیه پژوهش این است که بین سبک زندگی اسلامی و مسئولیت‌پذیری رابطه مثبت وجود دارد.

ضرورت سبک زندگی اسلامی

مطهری با اشاره به غفلت اکثریت مردم از سبک زندگی مطلوب اسلامی می‌نویسد: «خیلی از مردم در تفکر شان اصلاح‌سپک و منطق ندارند، در رفتار هم اکثریت قریب به اتفاق مردم سبک ندارند. به ما اگر بگویند سبکت را در رفتار بگو، سیره خودت را بیان کن، روشت را بیان کن، تو در حل مشکلات زندگی چه روشی داری؟ پاسخی نداریم. هر کسی برای خودش در زندگی هدف دارد، هدفش هر چه می‌خواهد باشد، یکی هدفش عالی است، یکی هدفش پست است، یکی هدفش خداست، یکی هدفش دنیاست. بالاخره انسان‌ها هدف دارند. بعضی افراد برای هدف خودشان اصلاح‌سپک ندارند، روش انتخاب نکرده‌اند، روش سرشان نمی‌شود، ولی قلیلی از مردم اینجورند و الا اکثریت مردم دون سبکند، دون روشند، به اصطلاح هرج و مرج بر اعمالشان حکم‌فرماست»(مطهری، ۱۳۶۸، ص ۴۷ و ۴۸).

همچنین در راستای حفظ تمدن نوین اسلامی، پیشرفت در دو بُعد ضروری به نظر می‌رسد؛ بُعد ابزاری و بُعد محتوایی که بعد نرم افزاری و محتوایی نقش پررنگ‌تری را ایفا می‌نماید. از این رو مقام معظم رهبری حفظ تمدن را در پرتوی سبک زندگی اسلامی بر شمرده و می‌افزایند: «در بعد ارائه الگوی زندگی اسلامی توجه به این نکته لازم است که باید معیارها و ساخته‌های دینی در طراحی ساختارهای حکومتی و مدیریت جامعه ملاک قرار گیرند، چرا که اگر بخواهیم براساس الگوهای رایج حرکت کنیم نظام از هویت اسلامی خود تهی شده و نتیجه‌ای جز انحلال آن در پی نخواهد داشت. اگر ما این اشتباه را می‌کردیم و بکنیم که در مسئله حکومت و مدیریت جامعه، ملاک و معیار اسلامی را فراموش بکنیم و به سمت همان

و هرگز نمی‌شنانیم! شناسایی شما - سوگند به خدا - که جز پشیمانی حاصلی نداشت، و اندوهی غم بار سر انجام آن شد. خدا شما را بکنید که دل من از دست شما پر خون، و سینه‌ام از خشم شما مالامال است! کاسه‌های غم و اندوه را، جرعه

جرعه به من نوشاندید، و با نافرمانی و دلت پذیری، رأی و تدبیر مرا تباہ کردید»

^۱. قال الصادق(ع): «**قَنْ لَمْ يَهَّمْ بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ قَلَّىسِ بِمُسْلِمٍ**؛ هر کس در پیشبرد کار مسلمانان اهتمام نورزد، در شمار مسلمانان نیست»

فرم‌های رایج دنیا برویم، معنای جامعه‌اسلامی از بین خواهد رفت. این نقطه‌ها تعیین کننده است» (حدیث ولایت، ۱۳۷۵، ص ۲۶).

اصول سبک زندگی اسلامی

اصل خدامحوری

یکی از عام‌ترین اصول در سبک زندگی اسلامی اصل خدامحوری است. این اصل جوهره‌ی اساسی رفتار یک فرد دین‌دار را تشکیل می‌دهد و مهمترین اصل، ایجاد تمایز سبک زندگی اسلامی از دیگر رویکردهای سبک زندگی به شمار می‌آید. به طور مشخص مفهوم خدامحوری عبارت است از:

«انجام و یا قصد انجام کلیه اعمال و رفتار انسان براساس ملاک و معیارهایی که خداوند برای آنها تعیین کرده است، به منظور کسب رضایت الهی» (مشايخی، ۱۳۸۱، ص ۵۵).

اما در سبک زندگی غربی مهمترین اصل، اومنیسیم یا انسان محوری است. در سبک زندگی اسلامی، خدا محور تمام کارهاست و انسان بر مدار خداوند می‌چرخد؛ اما در نگاه غربی به سبک زندگی، انسان محور تمام کارهاست (صانع پور، ۱۳۷۸، ص ۱۹ و ۲۰ با کمی تصرف). ریشه این اختلاف به ظهور عصر مدرنیته باز می‌گردد که غرب به علت خرافه‌گرانی کلیسا، کلام راستین ادیان را نیز رها کردند و انسان خلیفة خداوند را به یکباره به حیوانی پیشرفته همچون حیوانات دیگر تنزل دادند و اصل اولی آنها به جای خدا محوری، انسان محوری و کسب منفعت بیشتر گردید. به عنوان مثال از منظر نظریه پردازان غربی، مدیریت، یعنی سود اقتصادی بیشتر، افزایش تولید و انباشتن سرمایه (اقتداری، ۱۳۵۵، ص ۱۳). در این دیدگاه، هرگز از روز و اپسین، تکالیف الهی و رفتار وظیفه‌گرا سخنی مطرح نمی‌شود.

اگر بخواهیم به پاره‌ای از نتایج و آثار این دیدگاه در مکاتب انسانی‌غرب و مکتب اسلامی بپردازیم، به نکات زیر می‌توان اشاره نمود:

۱. در غرب چون انسان دارای حق است لذا محیط زیست و لایه اوزون برایش مهم نیست و جمادات عالم، کوه‌ها، دریاها و کرات آسمانها باید تحت سیطره کامل انسان باشد و انسان مجاز است به دلخواه خود هرگونه تصرفی در آنها نماید (تبیان، ۱۳۸۱، ص ۳۱). اما در اسلام خدا محور است و مسلمان به خودش اجازه نمی‌دهد چنین کاری کند.

۲. در حوزه اقتصاد اسلامی، ربا به هر نحو مذموم و مورد نکوهش است(بقره، ۲۷۵) اما در مکاتب انسانی چنین نیست(فراهانی فرد، ۱۳۷۸، ص ۱۱۶).

۳. گیاهان نیز باید نظمی برخاسته از معرفت بشر و امیال او بیابند، بویژه حیوانات نیز، صرفاً ابزاری دست انسان هستند، و در حقیقت کل عالم، موش آزمایشگاهی انسان و ابزاری برای او جهت وصول به خواسته‌هایش می‌باشدند و چون انسان مالک جهان و آنچه در آن است می‌باشد، اجازه دارد در هر یک از موجودات به هر صورتی که می‌خواهد تصرف نماید (نبیان، ۱۳۸۱، ص ۳۱).

هدف قوانین اقتصادی از نظر اصول غربی افزایش تولید و سود و در این باره هیچ قید و بندی از ناحیه قانون در میان نیست و به طور کلی هر نوع فعالیتشان برای جلب منفعت است و لذا تمام ارزش‌ها را فدای سود می‌کنند(سبحانی، ۱۳۷۰، ص ۵۶۶) ولی در نظام اسلامی اصل اشتغال به کارهای مورد نیاز جامعه وقتی ارزش دارد که موجب رفاه و سعادت عمومی باشد و رعایت درستی و انصاف و چهارچوب اصول اخلاقی انجام گیرد. لذا اسلام با روح سود پرستی و کسب منفعت شخصی که از لوازم فرد گرایانی مخالفت آشتبانی ناپذیری دارد (موسوی خمینی، ۱۳۸۶، الف، ص ۳۰۶).

هدف محوری

از آنجا که هدفدار بودن، در زندگی، نقشی محوری بر عهده دارد و راهبری کلیه تلاش‌های فردی و اجتماعی را بر عهده خواهد داشت، بایستی دارای ویژگی‌هایی باشد که بتواند سبک زندگی اسلامی را به بهترین شکل محقق کند. برخی از این ویژگی‌ها که در سخنان امام علی(ع) مورد توجه قرار گرفته، عبارتند از:

الف) هدف، آرمانی و کلان باشد

نگاه کلان به آرمان و چشم‌انداز، انگیزه افراد برای تلاش و کوشش بیشتر را افزایش می‌دهد(تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۷۴۰)^۱ (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۷۷)^۲ آقا جمال

^۱. قال علی(ع): «هموم الرجل على قدر همته؛ امام على(ع) می فرمایند: تلاش و کوشش آدمی به اندازه هدف اوست».

^۲ قال علی(ع): «إِنَّمَا سُرَأَ اللَّهُ أَوْلُو الْأَخْلَامِ الرَّغِيْبَةُ وَالْهِمَّ الشَّرِيفَةُ وَذُوُ الْتَّلْبِيلُ؛ امام على(ع) فرمودند: همانا بزرگان مردم، صاحبان عقل‌های تردد و گستره، و دارندگان اهداف و همت‌های شریف هستند».

خوانساری، ۱۳۶۶، ص ۴۴۷^۱).

ب) هدف، بر اساس واقعیات خارجی باشد

دست یافتنی بودن هدف و واقع بینی نسبت به آن، یکی از ویژگی‌های مهم اهداف است. اهدافی که برای سبک زندگی انتخاب می‌شوند، باید به گونه‌ای باشند که با امکانات و توانایی‌های اعضاء تناسب داشته، و امکان دستیابی به آن‌ها وجود داشته باشد، زیرا اهدافی که در تعیین آن‌ها، امکانات و توانایی‌ها، مورد توجه جدی قرار نگیرد، نه تنها کمکی به شکل گیری سبک زندگی اسلامی نمی‌کنند، بلکه می‌توانند مانع بزرگ در این راه باشد و تاثیرات منفی بر عملکرد بگذارد (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ص ۴۳۷^۲).

اعتدال در امور

بررسی همه جانبی آموزه‌های الهی در دین مبین اسلام به خوبی نشانگر این حقیقت است که اسلام، نظام عالم را که نظام آحسن است به عنوان نظامی اعتدالی معرفی می‌نماید و انسان را در تمامی ابعاد و عرصه‌های زندگی، از جمله در اصول اعتقادی (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ص ۲۱۳)، عبادات (اربایی، ۱۳۸۱ق، ص ۵۳۱^۳، کردار سید رضی، ۱۴۱۴ق، ص ۴۲۶^۴؛ گفتار (قمان، ۱۹)، برنامه‌های اجتماعی (ابن أبي جمهور، ۱۴۰۵ق، ص ۵۹^۵) و در توجه به دنیا به اعتدال، دعوت می‌کند و او را از افراط و تغییر پای می‌دارد و بر این اساس می‌توان گفت که اسلام، مکتب اعتدال است. از این‌رو اعتدال محوری یکی از اصول اساسی سبک زندگی اسلامی، به شمار می‌آید. خداوند این اصل را سبب تفاوت مسلمانان با دیگران و مایه برتری آن‌ها می‌داند: «وَكَذِلِكَ جَعْلَنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطَأْتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونُ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا» (بقره، ۱۴۳).

^۱ قال على (ع): «ينبغى ان يكون التفاخر على الهمم؛ امام على (ع) فرمودند: سزاوار است که تفاخر، در عالی بودن اهداف باشد».

^۲ قال على (ع): «عشرة يفتون أنفسهم... والذى يطلب ما لا يدرك؛ امام على (ع) فرمودند: ده گروه خود را به رنج و بلا گرفتار می‌سازند؛ ... و کسی در بی چیزی است که دست نیافتنی باشد».

^۳ قال الصادق (ع): «لَا جَبْرٌ وَ لَا تَقْوِيْصٌ وَ لَكِنْ مُنْزَلٌ بَيْنَ الْمُنْزَلَيْنَ»

^۴ قال على (ع): «وَأَقْتَصَدْ فِي عِبَادَتِكَ وَعَلَيْكَ فِي بِالْأُمُورِ الدَّائِرَاتِ الَّذِي تُطْعِنُه»

^۵ قال على (ع): «وَلَيْكُنْ أَحَبُّ الْأُمُورِ إِلَيْكَ أَوْسِطَهَا فِي الْحَقِّ وَأَعْمَهَا فِي الْعَدْلِ»

^۶ «وَأَغْضُضْ مِنْ صُوْتِكِ إِنْ أَنْكَرَ الْأُصْوَاتَ لَصُوْتِنَ الْخَمِيرِ»

^۷ قال رسول الله(ص): «أَلَّمْ يَمِنُ وَالشَّمَالُ مُضَلَّةً وَ الظَّرِيقُ الْوَسْطَى هِيَ الْجَادَةُ»

سیره علمی و عملی ائمه(علیهم السلام) نیز از تک بُعدی بودن و پرداختن بیش از حد به بخشی از جواب یا کم توجهی به آن شدیداً نهی شده است(مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۲۲۲)!

مفهوم و انواع مسئولیت‌پذیری

کلمه مسئولیت از ماده «سؤال» گرفته شده(انیس، ۱۳۹۲ق، ص ۲۳۵) و مصدر جعلی(دهخدا، ۱۳۳۷، ص ۴۴۸) به معنای پاسخگو بودن در برابر چیزی یا در معرض بازخواست بودن آمده است که با وظیفه تلازم دارد(صبحاً، ۱۳۸۱، ص ۱۸۵). مسئولیت در اصطلاح نزدیک به همان معنای لغوی به کار می‌رود و عبارت است از: وظایف دینی، اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی که بر عهده فرد گذاشته می‌شود و او باید بدان عمل کند و ممکن است که آن وظایف در محیط‌های گوناگون شکل بگیرد(احسانی، ۱۳۸۸، ص ۱۲). از این‌رو زمانی که شخصی مسئول نامیده می‌شود، در واقع او را پاسخگوی نگرش‌ها، واکنش‌ها و اعمالش می‌شمارید(خواص، ۱۳۸۵، ص ۱۱۰).

در یک دسته‌بندی کلی می‌توان مسئولیت‌پذیری را به انواع زیر تقسیم کرد:

۱. مسئولیت‌پذیری در برابر خود. در این منظر هر فردی لازم است تا نسبت به سلامت روح و جسم خویش ارزش قائل شده و نسبت به آن مسئول باشد. از این‌رو مسئله اساسی در این نوع مسئولیت‌پذیری بر محور سلامت و منفعت فردی استوار است(طالبی، ۱۳۹۱، ص ۲۱۰).
۲. مسئولیت‌پذیری در برابر دیگران. انسان به عنوان موجودی اجتماعی در زندگی جمعی خویش مسئولیت‌های مهمی در برابر خانواده، همسایگان، دوستان و جامعه، داشته و بايسته است برای حقوق دیگران احترام قائل شود.(احسانی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۰-۱۲۲)
۳. مسئولیت‌پذیری در برابر طبیعت. محیط زیست و عناصر تشکیل‌دهنده آن همگی متعلق به همه انسان‌ها هستند و از این‌رو احساس مسئولیت و تعهد نسبت به سالم نگه داشتن آن‌ها برای همگان ضروری است.
۴. مسئولیت‌پذیری در برابر خدا. مهم‌ترین مسئولیت انسان در برابر پروردگار، شناخت اوست. اهتمام ورزی به ارزش‌های دینی، انجام دستورات دینی از دیگر مسئولیت‌ها در

^۱ قال علی(ع) «وَأَقْصِدِنَا يَا بَنَىٰ فِي مَعِيشَةِكَ»

برابر خداوند محسوب می‌شود (احسانی، ۱۳۸۸، ص ۱۰۳-۱۱۸). از این‌رو از این نوع مسئولیت‌پذیری می‌توان با عنوان مسئولیت‌پذیری الهی نام برد (طالبی، ۱۳۹۱، ص ۲۱۲)

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش شامل طلابی می‌باشد که در حوزه علمیه قم مشغول به تحصیل هستند. تعداد ۳۰ نفر، آزمودنی‌های پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهند که به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدنند.

ابزارهای پژوهش

پرسشنامه سبک زندگی اسلامی. پرسشنامه سبک زندگی اسلامی (ILST)، که در سال ۱۳۸۸ توسط کاویانی ساخته شده است، مقیاسی برای سنجش سبک زندگی فرد مسلمان است. در این پرسشنامه علاوه بر سنجش رفتار، حداقل‌هایی از شناخت و عاطفه نیز مورد سنجش قرار گرفته است. این آزمون دارای دو فرم بلند (۱۳۵ سؤالی) و کوتاه (۷۶ سؤالی) می‌باشد (خطیب، مهدی، ۱۳۹۰، ص ۷۸) که در این پژوهش، از فرم کوتاه آن، استفاده شده است. میزان روایی همزمان سبک زندگی اسلامی با آزمون جهت گیری مذهبی آذربایجانی (۱۳۸۲) از طریق ضریب همبستگی نمره کل دو آزمون ۰/۶۴۴ به دست آمده و اعتبار فرم کوتاه آن به شیوه آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه فرم کوتاه ۰/۷۱ است (همان، ص ۷۹).

مقیاس مسئولیت‌پذیری پرسشنامه روان‌شناختی کالیفرنیا (CPI)^۱: برای سنجش مسئولیت‌پذیری، از خرده مقیاس سنجش مسئولیت‌پذیری گرفته شده از پرسشنامه روان‌شناختی کالیفرنیا (CPI) استفاده گردید. مقیاس مسئولیت‌پذیری پرسشنامه روان‌شناختی کالیفرنیا (CPI) دارای ۴۲ سوال می‌باشد که با هدف سنجش میزان مسئولیت‌پذیری افراد بهنچار ۱۲ سال به بالا تهیه شده است و آزمودنی‌ها به صورت موافق و مخالفم به سوالهای آن پاسخ می‌دهند. پرسشنامه‌یاد شده برای سنجش خصایص شخصیتی پایدار میان‌فردی در یک جامعه بهنچار تدوین شده است. نخستین بار هاریسون گاف^۲ در سال ۱۹۴۸ مقیاس‌های اولیه‌اش را منتشر

¹ California Psychological inventory

² Harisoon Gaf

نمود، اما نخستین چاپ در سال ۱۹۵۱ با ۶۴۸ سوال و ۱۵ مقیاس برای سنجش ۱۵ ویژگی شخصیتی انتشار یافت و سپس در سال ۱۹۵۷ مقیاس‌های آن به ۱۸ مورد افزایش یافت. تا این که دوباره در سال ۱۹۸۷ مورد تجدید نظر قرار گرفت و تعداد سوالات آن به ۴۶۲ و ۲ خرده مقیاس همدلی و عدم واپسگی بدان افزوده شد(مارنات، گری گرات، ۱۳۷۴، ص ۲). مقیاس مسئولیت‌پذیری به منظور سنجش ویژگی‌هایی مانند وظیفه‌شناسی، احساس تعهد، سخت کوشی، جدیت، قابلیت اعتماد، عمل کردن براساس نظم و مقررات، و اعتقاد به اینکه عقل و دلیل باید بر زندگی حاکم باشد(گاف، ۱۹۶۸، به نقل از مارنات، گری گرات، ۱۳۷۴، ص ۳۶) تدوین یافت.

پژوهش‌های انجام شده درباره اعتبار و روایی CPI با پژوهش‌های مربوط به سایر پرسشنامه‌های شخصیتی به خوبی قابل مقایسه است. دامنه تغییر ضرایب بازآزمایی برای هر یک از مقیاس‌ها از میانه ۰/۵۳ تا میانه ۰/۸۰ تا ۰/۸۰ گزارش شده است، ضرایب همسانی درونی نشان می‌دهد که در مجموع ساختار مقیاس‌ها مناسبند و روایی آن برای اهداف پژوهشی مناسب می‌باشد(مارنات، گری گرات، ۱۳۷۴، ص ۸). در پژوهشی دیگر از طریق روش تصنیف، آلفای کرونباخ و گاتمن اعتبار مقیاس را محاسبه نموده است که مقادیر به دست آمده به ترتیب ۰/۶۹ و ۰/۷۹ و ۰/۶۹ بوده است(میکائیلی منیع، فرزانه، ۱۳۸۹، ص ۶۶).

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

باتوجه به فرضیه‌های تحقیق، پس از جمع‌آوری داده‌ها، از طریق نرم‌افزار SPSS، داده‌های پژوهش در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی تجزیه و تحلیل شد. در سطح آمار توصیفی از میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۱: میانگین و انحراف معیار مربوط به متغیرهای پژوهش

انحراف معیار	میانگین	شاخص‌های آماری
۵/۵۶	۳۱/۲۴	مسئولیت‌پذیری
۲۵/۳	۴۵۳/۶۵	سبک زندگی اسلامی

همانطوری که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین و انحراف معیار برای متغیر مسئولیت‌پذیری به ترتیب ۳۱/۲۴ و ۵/۵۶ و برای متغیر سبک زندگی اسلامی به ترتیب ۴۵۳/۶۵ و ۲۵/۳ می‌باشد.

جدول شماره ۲: ضرایب همبستگی و سطح معناداری مسئولیت‌پذیری با سبک زندگی اسلامی

متغیر	مسئولیت‌پذیری	ضریب همبستگی	سطح معنا داری
۰/۰۵	۰/۳۴		

همانگونه که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، میزان همبستگی بین متغیرهای مسئولیت‌پذیری با سبک زندگی اسلامی $0/34$ است که در سطح $p < 0/05$ محاسبه شده است. از این رو، حاکمی از رابطه مثبت معناداری می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

در این تحقیق رابطه مسئولیت‌پذیری با سبک زندگی اسلامی در بین طلاب حوزه علمیه قم مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. همانطور که یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، که رابطه معناداری بین مسئولیت‌پذیری با سبک زندگی اسلامی وجود دارد. بنابراین هرچه فرد مولفه‌های بیشتری از سبک زندگی اسلامی برخوردار باشد، میزان مسئولیت‌پذیری وی افزایش خواهد یافت و البته مسئولیت‌پذیری فرد، سبک زندگی بهتری را برای وی به ارمغان خواهد آورد.

همانگونه که در تعریف مسئولیت‌پذیری اشاره شد، مسئولیت‌پذیری به معنای مورد سوال قرار گرفتن انسان در برابر وظایف و اعمالی است که بر عهده دارد و مسئولیت با وظیفه برابر است و این بیانگر آن است که با وجود گرایش به مسئولیت‌پذیری می‌توان سبک زندگی اسلامی را محقق نمود؛ زیرا سبک زندگی اسلامی دارای مولفه‌های اجتماعی، عبادی، باورها، اخلاقی، تفکر و علم، خانواده، مالی، سلامت، دفاعی-امنیتی و زمان‌شناسی می‌باشد که انسان مسئولیت‌پذیر پاسخگوی این مولفه‌ها محسوب می‌شود.

همچنین با توجه به رابطه معنی‌داری دو متغیر سبک زندگی و مسئولیت‌پذیری و انواع مسئولیت‌پذیری که دربرابر خود، دیگران، طبیعت و خدا تقسیم بندی شد، می‌توان به این مهم پی برد که برخی مولفه‌های سبک زندگی از جمله تفکر و علم، سلامت، زمان‌شناسی و باورها ناظر به مسئولیت‌پذیری در برابر خود می‌باشد. مولفه‌هایی نظیر خانواده، دفاعی-امنیتی و اجتماعی در بردارنده مسئولیت‌پذیری در برابر دیگران بوده و مولفه‌های عبادی و اخلاقی

شاهدی گویا برای مسئولیت‌پذیری انسان در برابر خداوند می‌باشد. از این‌رو می‌توان به درک کامل‌تری از رابطه مثبت و مستقیم مسئولیت‌پذیری و سبک زندگی اسلامی دست یافت. علیرغم تلاش‌های علمی که در زمینه مسئولیت‌پذیری صورت پذیرفته، اما پژوهشی در خصوص رابطه این متغیر با سبک زندگی اسلامی تاکنون صورت نپذیرفته بود. اما در میان پژوهش‌های انجام شده در حوزه‌های مرتبط با متغیر مسئولیت‌پذیری و مولفه‌های سبک زندگی اسلامی شواهدی وجود دارد که این یافته‌ها را تایید می‌کند. مطالعات نشان داده است که رابطه معناداری بین مسئولیت‌پذیری و مولفه باورها در سبک زندگی اسلامی وجود دارد (ولی‌وند زمانی، حسین، ۱۳۸۵، ص ۹۴)؛ (گودرزی، محمد علی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۵۳).

همچنین در پژوهشی رابطه متغیرهایی همچون اخلاق با مسئولیت‌پذیری مورد بررسی قرار گرفته و نتایج حاکی از آن است که میان اخلاق و مسئولیت‌پذیری رابطه مثبت و معناداری وجود دارد (رستمی نوروز آباد، مجتبی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۳۸). در دیگر یافته‌ها رابطه معنادار مسئولیت‌پذیری با مولفه اجتماعی بررسی گردیده است و تاکید نمودن که مسئولیت‌پذیری در ابعاد اجتماعی موجب بهبود کیفیت زندگی افراد می‌شود و همزمان منافع فرد و جامعه مورد توجه نیز قرار می‌گیرد (شافعی، ۱۳۹۲، ص ۲۶).

در دیگر پژوهش‌ها نیز وجود رابطه معنادار و مثبت بین رابطه مسئولیت‌پذیری و مولفه مالی (مارک، اپستین؛ پریسیلا، واینز، گروه ترجمه میثاق مدیران، ۱۳۸۵، ص ۳۱) و اجتماعی (صنوبر، ناصر و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۴۹، به نقل از رابینز، استی芬، ۲۰۰۷) حاصل گردیده است. از دیگر یافته‌هایی که می‌تواند ارتباط بین مسئولیت‌پذیری و سبک زندگی اسلامی را تبیین نماید، یافته‌های مربوط به مولفه سلامت و مسئولیت‌پذیری است که در پژوهشی (میکائیلی منیع، فرزانه، ۱۳۸۹، ص ۸۲) رابطه مثبت و معنادار بین این دو را تایید می‌نماید.

در تحقیق مشابه دیگری رابطه متغیر خانوادگی با مسئولیت‌پذیری بررسی گردیده است که حاکی از وجود رابطه مثبت و معنادار میان این دو متغیر است (فولاد چنگ، محبوبه، ۱۳۸۲، ص ۲۴). مطالعاتی از این دست نشان داده‌اند که افرادی که در محیط‌های جمعی زندگی می‌کنند و رابطه خود را با خانواده خود حفظ کرده‌اند و از حمایت آنها برخوردارند، بیش از افرادی که زندگی اجتماعی را تجربه نکرده‌اند، نسبت به وضعیت دیگران حساس‌اند و احساس تعلق شدید دارند و بطور کلی مسئولیت‌پذیرترند (میکائیلی منیع، فرزانه، ۱۳۸۹، ص ۸۰).

همچنین نتایج پژوهشی بیانگر تأثیر مسئولیت‌پذیری در مؤلفه تفکر و علم می‌باشد (سجانی نژاد، مهدی؛ آب‌نیکی، زهراء، ۱۳۹۱، ص ۱۰۱).

همانگونه که از نتایج پژوهش‌های همسو بر می‌آید، این پژوهش به وضوح بیان می‌کند که مسئولیت‌پذیری جدای از سبک زندگی اسلامی نیست و حتی به نوعی می‌توان از مسئولیت‌پذیری به عنوان یکی از هسته‌های اصلی سبک زندگی اسلامی نام برد.

در نتیجه گیری نهایی، باید خاطرنشان ساخت که همانگونه که در سبک زندگی اسلامی هدف دست‌یابی به کمال است، مسئولیت‌پذیری نیز نقش اساسی در رسیدن به کمال را دارد؛ از این رو متغیر مسئولیت‌پذیری حتی می‌تواند به عنوان یکی از ارکان و مبانی سبک زندگی اسلامی لحاظ گردد.

از محدودیت‌های پژوهش می‌توان به فقدان پیشینه پیرامون سبک زندگی اسلامی در پژوهش‌های روانشناسی اشاره نمود؛ اگرچه در مطالعات دینی هم تحقیقات کمی در این زمینه انجام شده است و تنها در جامعه‌شناسی شاهد کتاب «دین و سبک زندگی» تألیف مهدوی کنی می‌باشیم. از دیگر محدودیت‌های پژوهش جامعه آماری مورد بررسی است که محدود به طلاق حوزه علمیه قم است. از این رو لازم است در تعمیم یافته‌های پژوهش نسبت به جوامع دیگر، احتیاط لازم صورت پذیرد.

منابع

قرآن کریم.

ابن أبي جمهور، محمد بن زین الدین، (۱۴۰۵ق)، عوالي الثنائي العزيزية في الأحاديث الدينية، مصحح: عراقي، مجتبى، أول، قم، دار سید الشهداء للنشر، ج ۴.

ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۶۲ق)، الخصال، مصحح: غفاری، علی اکبر، اول، قم، جامعه مدرسین، ج ۲. اربیلی، علی بن عیسی، (۱۳۸۱ق)، کشف الغمة فی معرفة الأنماة، مصحح: رسولی محلاتی، هاشم، اول، تبریز، بنی هاشمی، ج ۱.

احسانی، محمد، (۱۳۸۸ق)، جوان؛ انتظارات و مسئولیت‌ها، اول، قم، نشر دفتر عقل. آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، (۱۳۶۶ق)، شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحكم و درر الكلم، مصحح: حسینی ارمومی محدث، چهارم، جلال الدین، تهران، دانشگاه تهران، ج ۶.

انیس، ابراهیم، (۱۳۹۲ق)، المعجم الوسيط، قاهره، بی‌جا. پاینده، ابو القاسم، (۱۳۸۲ق)، نهج الفصاحه، چهارم، تهران، دنیای دانش.

تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، (۱۴۱۰ق)، غرر الحكم و درر الكلم، مصحح: رجائی، سید مهدی دوم، قم، دارالكتاب الاسلامی.

حدیث ولایت «مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری»، (۱۳۷۵)، حدیث ولایت «مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری»، دوم، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.

حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ق)، وسائل الشیعه، اول، قم، آل البيت لایحاء التراث، ج. ۳، حلم سرشت، پریوش و دل پیشه، اسماعیل، «عوامل مؤثر در بهداشت و سلامت انسانها»، (۱۳۷۷)، مجله پیوند، ش ۲۳۱، ص ۶۴-۶۰.

خطیب، سید مهدی، رابطه سبک زندگی مذهبی و سلامت روانی با توجه به مؤلفه‌های شخصیتی، (۱۳۹۰)، پایان نامه کارشناسی ارشد، قم، موسسه امام خمینی (ره).

خواص، امیر، (۱۳۸۵)، فلسفه اخلاق با تکیه بر مباحث تربیتی، قم، نشر معارف.

دادستان، پریز، «آدله و آدلی نگری»، (۱۳۷۶)، نشریه روانشناسی، ش ۴، ص ۳۰۳-۳۲۹.

دهخدا، علی اکبر، (۱۳۳۷)، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران.

رحمت آبادی، الهام و آقایخسی، حبیب، «سبک زندگی و هویت اجتماعی جوانان»، (۱۳۸۵)، مجله رفاه اجتماعی، ش ۲۰، ص ۲۳۵-۲۵۴.

رسنی نوروز آباد، مجتبی و همکاران، «اخلاق حرفه ای و مسئولیت پذیری اجتماعی در صنعت هتل داری»، (۱۳۹۲)، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ش ۲۱، ص ۱۰۷-۱۴۴.

سید رضی، محمد بن حسین، (۱۴۱۴ق)، نهج البلاعه (اللصحي صالح)، مصحح: فیض الإسلام، اول، قم، هجرت. سجانی نژاد، مهدی؛ آب نیکی، زهرا، «بررسی میزان توجه به مؤلفه های مسئولیت پذیری اجتماعی در محتوای برنامه درسی دوره متوسطه نظری ایران در سال ۱۳۹۰-۱۳۸۹»، (۱۳۹۱)، اندیشه های نوین تربیتی، ش ۲۹، ص ۵۹-۱۰۶.

شافعی، رضا؛ احمدی، کیومرث، (۱۳۹۲)، مسئولیت پذیری اجتماعی سازمانی: مفاهیم، نظریه ها، الگوها و کاربردها، اول، تهران، سمت.

شولتز، دوان، (۱۳۹۰)، نظریه های شخصیت، ترجمه کریمی، یوسف و همکاران، نهم، تهران، ارسباران. صانع پور، مریم، (۱۳۷۸)، نقدی بر معرفت شناسی اولمانیستی، تهران، موسسه فرهنگ و اندیشه معاصر. صنوبیر، ناصر و همکاران، «بررسی رابطه بین مسئولیت پذیری اجتماعی با عملکرد مالی شرکتها»، (۱۳۸۹)، فصلنامه علمی پژوهشی کاوش های مدیریت بازرگانی، ش ۴، ص ۵۲-۲۸.

طالبی، ابوتراب؛ خوشبین، یوسف، «مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان»، (۱۳۹۱)، نشریه علوم اجتماعی، ش ۵۹، ص ۲۰۷-۲۴۰.

طباطبایی، سید شهاب الدین و همکاران، «رابطه سیکهای هویت و مسئولیت پذیری با پیشرفت تحصیلی نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ ساله شهر تهران»، (۱۳۹۱)، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ش ۴، ص ۲۳-۲۲.

فرهانی فرد، سعید، «نقش بانکداری بدون ریا در رفع فقر»، نامه مفید، (۱۳۷۸)، ش ۱۷، ص ۱۱۵-۱۳۰.

فولاد چنگ، محبوبه، «خانواده و پرورش مسئولیت پذیری در کودکان»، (۱۳۸۲)، پیوند، ش ۲۸۹، ص ۲۲-۲۵.

- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷ق)، اصول کافی، چهارم، تهران، دارالکتب الإسلامية، ج. ۲.
- گودرزی، محمد علی و همکاران، «مقایسه باورهای فراشناسی و مسئولیت پذیری در بیماران مبتلا به اختلال انسانی-اجباری، اختلال اضطراب متشر و افراد بهنجهار» (۱۳۸۷)، روانپژوهی و روانشناسی بالینی ایران، شن، ۵۲، صص ۷۹-۹۶.
- لیشی واسطی، علی بن محمد، (۱۳۷۶)، عيون الحكم و المعاوظ (لیشی)، مصحح: حسنی بیرجندی، حسین، اول، قم، دارالحدیث.
- مارک، اپستین؛ پریسیلا، واینر، «افزایش سودآوری سازمان از طریق مسئولیت پذیری» (۱۳۸۵)، نشریه میثاق مدیران، شن، ۱۴، صص ۲۸-۳۲.
- مارنات، گری گرات، (۱۳۷۴)، راهنمای سنجش روانی، ترجمه پاشا شریفی، حسن و نیکخو، محمد رضا، تهران، رشد، ج. ۲.
- مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۴ق)، مرآة العقول في شرح أخبار آل الرسول، مصحح: رسولی محلاتی، هاشم، دوم، تهران، دارالکتب الإسلامية، ج. ۲.
- مسایخی، شهاب الدین، «أصول تربیت از دیدگاه اسلام» (۱۳۸۱)، نشریه روش‌شناسی علوم انسانی، ش. ۳۲، صص ۵۰-۶۸.
- مصباح، مجتبی، (۱۳۸۱)، فلسفه اخلاق، قم، موسسه آموزشی-پژوهشی امام خمینی (ره).
- مطهری، مرتضی، (۱۳۸۸)، سیری در سیره نبوی، ششم، تهران، صدرا.
- _____، _____، (۱۳۸۲)، یادداشت‌ها، دوم، تهران، صدرا، ج. ۴.
- مفید، محمد بن محمد، (۱۴۱۲ق)، الأمالی، مصحح: استاد ولی، حسین و غفاری علی اکبر، اول، قم، کنگره شیخ مفید.
- موسوی خمینی، روح الله، (۱۳۸۶)، صحیفه نور، چهارم، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ج. ۳، الف.
- _____، _____، (۱۳۸۶)، صحیفه نور، چهارم، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ج. ۱۴، ب.
- میکائیلی منیع، فرزانه، «مقایسه مسئولیت‌پذیری، روحیه همکاری، سلامت روانشناسی، رضایت از زندگی و عملکرد تحصیلی دانش آموزان مدارس شبانه روزی و عادی» (۱۳۸۹)، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ش. ۳۴، صص ۸۱-۸۸.
- نوبیان، سید محمود، «اسلام و اوانیسم» (۱۳۸۱)، رواق اندیشه، ش. ۱۵، صص ۲۹-۵۰.
- ولی‌وند زمانی، حسین، «ارتباط بین منبع کنترل و تعهد و مسئولیت پذیری افسران نزااجا» (۱۳۸۵)، مدیریت نظامی، ش. ۲۶، صص ۸۵-۹۸.

